

PRIKAZI, IZVJEŠTAJI, BILJEŠKE.

POVIJEST VELEHRADSKOG SAMOSTANA.

Dr. J. Oberški

Hurt Rudolf, Dejiny cisterciáckého kláštara na Velehrade. Svezak I, 1205—1650. Spisu Akademije Velehradske svazek XV. Olomouc 1934; 8° str. 440+ Prilozi: 12 Tabela i 2 tlocrta.

Svezak II, 1650—1784. Spisu Akad. Velehradske svaz. XVIII. Olomouc 1938; 8° str. 438+ prilog 14 Tabela.

Povodom Ćirilo-Methodijskih jubileja, proslavljenih god. 1863, 1869 i 1885, kojima je postalo žarište mjesto Velehrad, posvećeno davnom tradicijom kao sijelo djelovanja slavenskih apostola sv. braće Ćirila i Methodija, počelo se ozbiljnije proučavanje povijesnih dokumenata o postanku velehradskog slavenskog svetišta.

Prve naučne radove na osnovu kritičkog proučavanja arhivalnih dokumenata objelodanio je Jan V y c h o d i l, urednik naučno historičke revije »Sbórník« g. 1896. pod naslovom: »Velehradský kostel a klášter«, »Zkáza posvátneho Velehradu« i »Jozef Maly z Vyzovic«. U novije pak doba posljednjih decenija počelo se također s proučavanjem arheoloških iskopina u neposrednoj blizini današnjeg Velehrada. Sav ovaj rad unosi pomalo sve više svijetla u kritičku povijest Velehrada, koja postepeno korigira i svodi na pravu mjeru ono, što se u romantičnom zanosu na osnovu legendarne tradicije smatralo kao historijska činjenica. U tom pogledu podao nam je do sada najopsežniji naučni prilog za kritičko proučavanje povijesti Velehrada Dr. R. H u r t u dva sveska naslovljenog djela među ostalim publikacijama »Velehradskog sbórníka«, što izlazi od g. 1930. kao organ arheološkog društva »Starý Velehrad«. Pisac je ovdje sabrao golemi arhivalni materijal iz Brna, Beča, Olomuca, Praga i iz drugih manje poznatih arhivalnih zbirka, koji se odnosi na povijest velehradskog samostana počevši od njegova osnutka 1205. g. pa do g. 1784. t. j. do ere cara Josipa II., koji je među ostalim samostanima i ovaj dokinuo. Iz starije povijesti Velehrada nije do sada ništa drugo kritički utvrđeno, nego tek to, da se Velehrad prvi puta poimence spominje u listini olomučkog biskupa Andrije Zdika, datiranoj sa 30. VI. 1131. (str. 11, I. sv. ovog djela).

U I. svesku nakon predgovora i uvoda prikazana je povijest velehradskog samostana od njegova osnutka g. 1205. pa do g. 1650. To je doba razdijeljeno u tri razdoblja, i to: a) od osnutka do husitskih ratova (1205—1421); b) razdoblje od husitskih ra-

tova do nastupa opata Nikole Kromera (1421—1567); c) razdoblje od opata N. Kromera do opata Ivana Greifenfelsa iz Pilsenburka (1567—1650).

U II. svesku prikazana je povijest velehradskog samostana počevši od opata Jana Mihajla Salixa pa do ukinuća samostana g. 1784. za cara Josipa II.

Velehradski samostan osnovan je od reformiranog ogranka benediktinskog reda, Cistercita, koji su za kratko vrijeme nakon reforme (1119) razvili blagotvorni utjecaj na obnovu katoličkog vjerskog života. Njih je pozvao u Moravsku g. 1205. markgrof Vladislav Henrik, brat češkoga kralja Otokara I, ustupivši im dio svoga posjeda u Velehradu, da tamo sagrade samostan, koji će biti žarištem vjerske obnove moravskog naroda. Te je godine dne 11. studenoga prispjela u Velehrad prva kolonija cistercitskih monaha od 12 osoba, na čelu s opatom Thizelinom (str. 37). Njihova je prva briga bila sagraditi samostan. U tom su bili obilato potpomognuti prinosima kraljevske kuće, plemstva i olomučkog biskupa Roberta, koji je inače također potjecao iz cistercitskog reda. Pored toga pritjecale su s vremenom i brojne zadužbine plemstva u korist cistercitskog samostana. Nadalje samostan je ishodio sebi povlasticu, da je bio oslobođen od plaćanja poreza. Za 23 godine uspjelo je cisterciticima da sagrade krasnu crkvu u romanskom slogu, koja je bila posvećena Bl. Dj. Mariji dne 27. studenoga 1228. g., iako još nije tada bila sasvim dovršena, nego tek sredinom 13. vijeka.

Osnutak cistercitskog samostana imao je veliko značenje ne samo za promicanje vjerskog života moravskog naroda, nego i u gospodarskom, socijalnom i prosvjetnom pogledu, jer je narod imao prilike da se nauči racionalnoj ekonomiji, osobito gajenju voća i timarenju stoke. Samostan je pored toga iskazivao gostoprinstvo putnicima i hodočasnicima, pomagao bolesnicima i siromasima karitativnim djelovanjem, i napokon djelovao na narodnom prosvjećivanju naročito time, što je dobivao sve veći broj pomlatka iz samog naroda i tako postao organski vezan s narodom.

Ali u 14. stoljeću počeo je postepeno opadati vjerski duh i disciplina samostana, i to poglavito zbog prevelike brige za ekonomska pitanja, zbog čega je popustila revnost u duhu vjerskog života i monaške discipline. To nije bilo ništa neobično, kad znamo, da je u to vrijeme općenito popustio vjerski duh i crkvena disciplina zbog papinskog sužanjstva u Avignonu i kasnije zbog sablazni zapadnog crkvenog raskola. U takvim prilikama pojavio se u 15. vijeku revolucionarni Husov pokret, koji je prouzrokovao dugotrajne krvave ratove. Fanatičke rulje husita iskralile su u više navrata svoj bijes i na velehradskom samostanu, gdje su mnoge monahe poubijali, samostan oplijenili, a koji su ostali na životu, sklonili su se u susjedno mjesto Hradište, ili se razbježali na razne strane. Prvi ovakav

napadaj bio je 12. prosinca 1421. Ovom je prigodom teško stradala od požara i crkva velehradskog samostana. Kroz 16 godina ostao je velehradski samostan u zapuštenosti, dok nije poduzetni opat Stjepan uz velike materijalne žrtve uspio da ga djelomično popravi tako, te su se g. 1437. u njemu opet mogli monasi nastaniti. Poslije, za opatâ Nikole i Beneša (1466—1492) pomalo se samostan imućstveno oporavio. Istina, za vrijeme češko-ugarskog rata pretrpio je mnoge nedaće, ali nakon olomučkog mira (g. 1478), kojim je taj samostan potpao pod zaštitu vlasti ugarskoga kralja Matije Korvina, počeo je uspješno napredovati. Osobito je bio poduzetan opat Ivan (1492—1506), koji je temeljito obnovio samostan i podigao njegovo gospodarstvo. Slabija je bila uprava za opata Oldricha (1509—1512), koji je zapao opet u dugove, no to je znatno pota pravio njegov nasljednik opat Krištof (1512—1519). Za njegova nasljednika opata Franje (1519—1541) pogoršale su se imućstvene prilike samostana zbog ratova s Turcima, pa je on bio prisiljen da proda neka samostanska imanja. Njegovi nasljednici, opat Nikola i Danijel zapleli su se zbog financijskih neprilika u pravdu s kraljem Ferdinandom I.

Sve ove ekonomske nedaće imale su veoma nepovoljan odjek na monaški život, koji je u disciplini jako popustio, a osobito se smanjio monaški pomladak. Nije bilo mnogo bolje ni za opatâ Ivana Kučovskoga i Lukáša (do 1567). Samostan je opet u ekonomskom i disciplinskom pogledu obnovljen zaslugom vrijednog opata Nikole Kromera (1567—1572), no slabija je bila uprava za opata Jakoba Bilskog. Za vrijeme opata Ekarda (1587—1595) temeljito je obnovljena također crkva.

Pod konac 16. stoljeća imao je samostan spor s kneževskom porodicom Lichtenstein zbog prisilnog otuđivanja nekih samostanskih imanja, u kojem je posredovao papinski nuncij Filip Spinelli kod cara Rudolfa, te je konačno ipak riješen u prilog samostana za opata Andrije Hortensiusa g. 1617. Mnogo je neugodnosti proživio samostan za vrijeme 30-godišnjeg rata, naročito uslijed prepada sedmogradskog vojvode Bethlena Gabora (1623), koji je kroz tri tjedna pustošio samostanska imanja. Tadašnji opat Vencelius jedva se spasio bijegom. Poslije njega upravljao je samostanom veoma poduzetni opat Ivan Greifenfels (g. 1628—1650), koji je uspješno likvidirao razne imućstvene sporove samostana sa susjednim vlastelinstvima, naročito s onim u Buchlovu. Osim toga obnovio je unutrašnjost samostana i monašku disciplinu. On je uživao veliki ugled, pa je bio imenovan vizitatorom i generalnim vikarom češke provincije cistercitskih samostana.

U II. svesku ovog djela prikazana je povijest velehradskog samostana od g. 1650—1784. Poslije zaslužnog i radinog opata Ivana Greifenfelsa postao je opatom u Velehradu Ivan Mihajlo Salix (1650—1659). Ovaj, premda je bio čovjek poduzetan i

vrstan diplomata, ipak je doskora postao vrlo nepopularan zbog svoga suviše svjetskog i slavičnog karaktera, zbog čega je samostanu pribavio mnogo neugodnosti raznim sudbenim procesima. Po prijateljskim vezama s nadbiskupom Lippayem i nitranskim biskupom Szepcheny-em uspije mu, da je bio imenovan naslovnim biskupom krbavskim u Hrvatskoj g. 1655, ali stvarno nije preuzeo uprave te biskupije, jer je u pretežnom dijelu bila pod turskom vlašću. Zato je uspio da bude imenovan biskupom mađarske biskupije u Peču.

Nakon mnogih neugodnosti, što ih je proživio velehradski samostan za vrijeme Salix-ove prelature, zbog kojih su imali okapanja i njegovi nasljednici, dolazi na čelo velehradskog samostana opat Petar Silavecky (Žilavečki), rodom Hrvat iz Krapine, koji je upravljao samostanom 20 godina (1671—1691). To je bio čovjek, koji je zbiljski nastojao oko obnove redovničkog života i ujedno oko restauracije samih zgrada samostana, naročito pak crkve, koja je g. 1681. ponovno teško postradala od požara. On nije u svom radu težio za popularnošću, pa je svojim strogim mjerama naišao ispočetka i na znatan otpor, ali je ustrajao u provođenju reforme. Za njegovog doba samostanska je crkva iz temelja renovirana u krasnom baroknom slogu, i takova je sačuvana do danas. Pokrajne lađe pretvorene su u 14 pobočnih kapelica a na pročelju sagrađena su dva tornja. Unutrašnjost crkve dovršio je njegov nasljednik, opat Bernardo Kašparek (1691—1699), koji je bio također uzoran i brižan. Kod ukrašavanja crkvene ponutrice bili su zaposleni uvaženi tadašnji slikarski umjetnici: Franjo Egstein, Ivan Etgens, Antun Lublinsky, Mihael Willmann, Pavao Pagani i graditelj Martin Heyden. Orgulje sagradio je David Siber iz Brna g. 1714. Nažalost u trećem požaru g. 1718. opet je bila crkva jako oštećena. Poslije toga renovirana je za opata Josipa Maly-a (1724—1748). Kod te obnove bili su uposleni znameniti tadašnji kipari: Ivan Hagmüller iz Beča i Baltazar Fontana iz Italije, koji su izradili mramorne skulpture za ukras crkve, te slikar Ignacije Raab. Antun Richter, graditelj orgulja iz Brna restaurirao je i proširio orgulje.

Opat Maly bio je poduzetan kao ekonom i građevni obnovitelj samostana, ali kao duhovni poglavar monaha premalo se brinuo za unapređivanje monaškog života, pa je došlo do oštrog sukoba između njega i monaha tako, da je g. 1740. bio prisiljen da pobjegne iz samostana u Brno, odakle se obratio na gener. vikara, da provede na Velehradu istragu i uspostavi red. Ali protivnici opata Maly-a nisu ni kasnije mirovali sve do njegove smrti g. 1748.

U posljednjem razdoblju do vremena ukinuća po caru Josipu II. imao je velehradski samostan cistercita mnogo crkvenopolitičkih raspra, bilo u pogledu svog odnosa prema državnoj

vlasti, bilo u trvenjima s predstavnicima crkvene vlasti zbog egzempcije od jurisdikcije nadležnog olomučkog ordinarija, biskupa i kardinala T r o y e r - a. Nepovoljan odjek tih prilika zapažao se u popuštanju monaške discipline. Sve ovo dalo je tim jači povod caru Josipu II. da je pod udar sekularizacije redovničkih zajednica pao i velehradski samostan g. 1784. Sve nastojanje posljednjeg opata Z u r i - a, da spasi opstanak samostana, bilo je uzaludno. Monasi su se morali sekularizirati, te su bili ponamješteni na razne župe, a zgrade samostana prešle su u državnu upravu, te bi pretvoren u vojničku kasarnu.

Poslije smrti cara Josipa II. opet se nastojalo oko restauracije cistercitskog samostana u Velehradu, ali bez uspjeha. God. 1830. pokušao je nadbiskup Rudolf da sabere potrebnu svotu za otkup nekadašnjeg velehradskog samostana od državnog fiska, ali nije ni u tom uspio. G. 1833. pokušao je državni erar prodati samostan na dražbi, ali nije našao kupca. Dražba je ponovljena g. 1837. i ovaj puta prodan je samostan za 567.000 zlatnih dukata vlastelinu J i ř i m u iz Siny-a. Po njegovoj smrti g. 1857. prijeđe u baštinu njegovoj kćeri Josipi Ifigeniji, koja ga je g. 1876. prodala vojvodi de Castries.

Međutim povodom Ćirilo-Metodijskih jubileja g. 1863. i 1869. započela je od katoličkih crkvenih ustanova u Moravskoj akcija, da se imanje i zgrade bivšeg velehradskog samostana otkupi iz posjeda svjetovnih gospodara i privede crkvenoj svrsi. To je napokon ostvareno g. 1883, kada je katoličko potporno društvo olomučke dijeceze kupilo taj posjed za olomučku dijecezu, koja ga je g. 1890. predala Družbi Isusovoj.

To je, u glavnom, pregled sadržaja ove opsežne povijesne edicije. Na kraja svakog sveska dodano je još abecedno kazalo imena i stvari, a napokon tabele sa slikama znamenitih ličnosti velehradskih cistercitskih opata i faksimili važnijih dokumenata.

Ovo je djelo važan prilog za kritično poznavanje povijesti velehradskog slavenskog svetišta, jer je njime omogućen pogled u gotovo cijelo povijesno razdoblje od početka 13. vijeka do danas. Još bi dakle bilo potrebno, da se osvijetli povijest Velehrada od vremena djelovanja svete braće pa do svršetka 12. vijeka. Nadamo se, da će zaslužni pisac nastojati uložiti svoj naučni trud, da se i to razdoblje kritično osvijetli, koliko to bude najviše moguće, premda su za ovo razdoblje arhivalna vrela mnogo oskudnija.

»ČUDNA I STRAŠNA POJAVA«

Prof. dr. A. Živković

Prilikom recenzije knjige »Njezino proljeće« od dr. Margarete Csaba napisao je u broju 4, 1939. Bogoslovske Smotre, str. 317. g. B. Strižić, D. I. i ove riječi: »Čudno je to da stariji, muški i ženske. svećenici, redovnici i redovnice mnogo toga vide u današnjem svijetu što upravo upropašćuje mladež, pa šute ili odvrćaju od toga oči. A